

УДК 811. 124`371`367.622:82-3`02

ВИРАЖЕННЯ ОЦІНКИ ЗА ДОПОМОГОЮ ХУДОЖНІХ ЗАСОБІВ У РАННЬОХРИСТІАНСЬКІЙ ЛАТИНОМОВНІЙ ПРОЗІ: ЕПІТЕТ, МЕТАФОРА (НА МАТЕРІАЛІ «СПОВІДІ» АВРЕЛІЯ АВГУСТИНА)

Жигало Н.М., викладач кафедри іноземних мов
Національний університет «Львівська політехніка»

У статті досліджено категорію оцінки в художніх засобах, зокрема епітетах і метафорах. На основі попередніх наукових праць запропоновані класифікації й охарактеризовані художні засоби, подані визначення та наведені приклади. Оцінка передусім розглянута на підставі критерію «добре/погано».

Ключові слова: категорія оцінки, художній засіб, епітет, метафора, семантика, позитивна оцінка, негативна оцінка.

В статье исследована категория оценки в художественных средствах, в частности эпитетах и метафорах. На основе предыдущих научных работ предложены классификации и охарактеризованы методы, представлены определения и приведены примеры. Оценка, прежде всего, рассмотрена на основании критерия «хорошо/плохо».

Ключевые слова: категория оценки, художественное средство, эпитет, метафора, семантика, положительная оценка, отрицательная оценка.

Zhygalo N.M. EXPRESSIONS OF EVALUATIVE VOCABULARY THROUGH MEANS OF FIGURATIVE LANGUAGE IN EARLY CHRISTIAN LATIN PROSE LITERATURE: EPITHET AND METAPHOR (BASED ON "THE CONFESSIONS" BY AURELIUS AUGUSTINUS)

The article explores the category of evaluation through usage of figurative language, epithets and metaphors in particular. Classifications are comprised with reference to previous research papers, where figurative language is described and followed with both definitions and examples. This evaluation is primarily considered on the basis of the "good/bad" criterion.

Key words: category of evaluation, figurative language, epithet, metaphor, semantics, positive evaluation, negative evaluation.

Постановка проблеми. Сьогодні категорія оцінки являє собою одну з найбільш цікавих і досліджуваних загальнолюдських категорій. З огляду на те, що вона закладена в людині самою природою й пов'язана з усіма видами її діяльності, вона є досить універсальною та вивчається науковцями з погляду філософії, логіки, психології й етики. Будучи аксіологічною категорією, оцінка визначається як специфічна форма відношення людини до дійсності, як схвалення або осуд різних явищ навколишньої дійсності незалежно від їх матеріального чи духовного походження. Проблемам оцінної лексики присвячені роботи як вітчизняних, так і зарубіжних лінгвістів: Ш. Баллі, В. Виноградова, Є. Галкіна, О. Потєбні й інших. Вважають, що в основі оцінки лежить порівняння з нормою, унаслідок чого формується уявлення про «добре/погане». За такого підходу норма отримує ціннісну (аксіологічну) функцію: те, що відповідає нормі, кваліфікують як позитивне, а те, що виходить за її межі, – як негативне. Складність дослідження оцінки як лінгвістичної категорії полягає в її багатоаспектності. Вона постає передусім як проблема щодо засобів реалізації в конкретній мові. Проблема оцінки

становить інтерес у різних за своїм ладом мовах у межах певного засобу її вираження або в цілому, бо вона спирається на різні національні оцінні стереотипи. Універсальність же цієї категорії зумовлює **актуальність** її вивчення й у латинській мові. Незважаючи на визнання важливості емоційних чинників для вивчення мови, галузь дослідження категорії оцінки в латинській мові залишається однією з маловивчених і складних.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити й охарактеризувати художні засоби, а саме епітети та метафори з оцінним компонентом у творі «Сповідь» Аврелія Августина.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стилїстичне забарвлення художнього твору значною мірою визначається естетичними установками автора. Використання художніх засобів створює не лише неповторний стилїстичний малюнок твору, забезпечує його ритмічність, а й підпорядковується, насамперед, його глибинному смислові, авторській позиції. Художні засоби виявляють потенційні можливості, підсилюють оцінні якості мовлення, є засобом освіження й збагачення мови твору й ознакою авторського стилю [12, с. 11].

Enimmet – це стилістична фігура, троп, що є означенням чи обставиною в реченні як атрибут предмета, дії, стану й характеризується високою емоційно-експресивною зарядженістю, емоційністю й образністю [11, с. 404].

У мовознавстві виділяють два погляди на розуміння епітета з компонентом оцінки: «широкий» і «вузький». У широкому розумінні епітет – це будь-яке означення, що вживається для вирізнення предмета, думки, для називання думки – чи то постійної, узвичаєної, що часто повторюється й відома мовцям, чи то особливої, оригінальної, яку помітив тільки автор, що пов'язана з конкретним текстом, з індивідуальним авторським стилем. Друге – «вузьке», охоплює лише художні, емоційно-образні означення, що відзначаються оригінальністю, нечастим уживанням, індивідуальним змістовим наповненням [14, с. 3]. Однак, як зазначають укладачі «Словника епітетів української мови», межа між епітетами-означеннями досить умовна: нерідко звичайне, широкоживане означення набуває в художньому контексті нових асоціацій, нового естетичного змісту, перетворюючись на яскравий образ [14, с. 3].

Епітизація є явищем індивідуального художньо-словесного моделювання світу, способом зображення зовнішнього й внутрішніх портретів персонажів і формою виявлення безпосередньої авторської оцінки в художньому творі [5, с. 11].

Аналізуючи оцінний аспект «Сповіді» св. Августина, ми дотримуватимемось як широкого погляду на епітет, вважаючи ним будь-яке означення, яке вживається для позначення оцінної ознаки предмета, так і вузького, – вважаючи епітетом із семантикою оцінки тільки художнє означення.

Наше дослідження показало, що в «Сповіді» св. Августина кількісно переважають епітети «у широкому розумінні». Серед епітетних словосполучень цієї групи найчастіше вживаються лексеми на позначення Бога, людини й абстрактних понять, які стосуються переважно рис характеру. В епітетних словосполученнях на позначення Бога спостерігається позитивна оцінка, що зумовлено світоглядом і віросповіданням автора. Поняття «людина» розкривається через означення, в яких відображаються характерні особливості природи людей, їхні розумові здібності, поведінка й те, що зумовлює такі дії людини, тому тут переважає негативна оцінка автора. У вузькому розумінні оцінні епітети як

художнє означення передають атмосферу відчуттів, переживань, радості й інших емоцій, наявних у «Сповіді» Блаженного.

Таким чином, ми виділяємо дві групи оцінних епітетів: 1) епітети з позитивною оцінкою; 2) епітети з негативною оцінкою. Такий розподіл пояснюється тим, що художні означення дуже різні за своєю семантикою, а тому важко чітко поділити їх на окремі групи.

Зазначимо, що в «Сповіді» часто вживаються епітети, які створюють певний зоровий образ.

Перша група містить означення, які характеризують Господа, побожних людей і є **позитивно-оцінними** епітетами:

«Quoniam *iustus es, Domine*» (Aug. Conf. VII, 21) – «Тому, що *Тв справедливий є, Господи*».

«Quia Deus es omnipotens et bonus» (Aug. Conf. VI, 8) – «Бо *Тв Бог всемогутній і добрий*».

«Cum tamen illa vidua *casta, pia et sobria* <...> mea mater, fidelis Tua». (Aug. Conf. III, 11) – «Однак, коли ця **чиста, побожна і твереза** вдова <...> *мати моя, Твоя вірна*».

Аналізуючи епітети позитивної оцінки, відзначимо, що об'єктом оцінки може виступати не сама особа, а якісь її властивості, риси, частини тіла:

«Potens imponere lenem manum ad temperamentum spinarum a paradise Tuo secluserum» (Aug. Conf. II, 2) – «*Тв, який можеш прикласти лагідну руку, щоб заспокоїти терня, відділене від Твого раю*».

«Et inde tamen manu validissima et misericordissima eruisti eum Tu» (Aug. Conf. VI, 8) – «*І звідти витягла його Твоя всемогутня і милостива рука*».

«Venirent ad eum laborantes et onerati et reficeret eos, quoniam mitis est et humilis corde» (Aug. Conf. VII, 9) – «*Щоб прийшли до Нього струждені і обтяжені і Він підбадьорив їх, бо Він лагідний є і смиренний серцем*».

За допомогою оцінних епітетів Августин передає всю свою віру в Господа, прославляючи та вихваляючи Його могутність. При цьому у функції епітетів виступають прикметники в найвищому ступені порівняння: *summe, optime, potentissime, omnipotentissime, misericordissime et iustissime, secretissime et praesentissime, pulcherrime et fortissime, stabiliset inconprehensibilis, inmutabilis, mutans omnia, numquam novus, numquam vetus, innovans omnia* (Aug. Conf. I,4) – *найвищий, найкращий, наймогутніший, всемогутній, наймилостивіший і найсправедливіший, най-*

більш укритий і всюди присутній, найгарніший і найсильніший, сталий і непохитний, незмінний і такий, що все змінює, ніколи не новий, ніколи не старий, той, хто все відновлює.

Цей уривок зі «Сповіді» насичений такою кількістю епітетів, що важко уявити емоційний настрій автора та стрімке бажання передати його читачу. Складається враження, ніби Августин помістив в одне висловлювання чи не всі епітети, що й надалі вживає для характеристики Господа.

«Deus altissime et dulcissime!» (Aug. Conf. III, 8) – «Боже **Найвищий і Найсолодший!**»

«Tu, autem altissime et proxime, secretissime et praesentissime!» (Aug. Conf. VI, 3) – «**Ти, однак, Найвищий і Найближчий, Найпотамніший і Найприятніший!**»

Аналіз епітетних словосполучень із лексемами для вираження позитивної оцінки свідчить про їх притаманність Богу та побожним людям. У своїй «Сповіді» автор прагне дати оцінку всім, хто зустрівся на його життєвому шляху, і способу їхнього життя з тією метою, щоб читач відчув його ставлення до зображуваних у творі реалій. Важливо відмітити, що раніше питання оцінки було дуже спірним, на що й указує Н. Кислицина [9, с. 5], підкреслюючи, що оцінка вважалася занадто суб'єктивним і варіативним об'єктом і навіть таким, що не піддається серйозному аналізу, у той час як тепер оцінні установки вважаються виразними факторами для того, щоб пояснити складні й багаті явища мови. А. Капанова [8, с. 47] зауважила, що оцінку треба розуміти як вираження в мові емоційного ставлення мовця до предмета, який він описує, що спричинюється думкою, яка склалася про цей предмет.

Привертає нашу увагу й епітізація особистості самого автора, якій притаманна **негативна оцінка**:

«Et tamen, si *segnis* in discendo essem, *varulabam*» (Aug. Conf. I, 9) – «**Однак мене карали різками, коли я був *лінивим* до науки.**»

«Quid enim *miserus misero* non *miserante se ipsum*» (Aug. Conf. I, 13) – «**Бо чи є щось жалюгідніше від *нещасливця*, який не милосердиться над самим собою.**»

«Сповідь» святого можна назвати антропоцентричним твором, бо вся вона просякнута переживанням і осмисленням автором свого життя, ставить центром уваги саму людину, що піддається різним впливам. Тому значна частина епітетів сполучається з лексемою *homo*:

«Non *homines perditos*, sed *caelestes deos videretur imitates*» (Aug. Conf. I, 16) – «**Щоб здавалося, що наслідує не *безчесних людей*, а *небесних богів*.**»

«Nam et de quondam dictum est *vaecordi et nimis creduli homine*» (Aug. Conf. II, 5) – «**Бо іноді сказано про *нерозумну і надто жорстоку людину*.**»

«Itaque incidi in *homines superbos et delirantes*» (Aug. Conf. III, 6) – «**Так я потрапив між *пихатих і нищих людей*.**»

«Quid faciet *miser homo*» (Aug. Conf. VII, 21) – «**Що ж робитиме *нещасна людина?*»**

Крім цього, св. Августин послуговується епітетами із семантикою оцінки для характеристики суспільства, що його оточувало, і змальовує життя, яке було приготоване для нього:

«Et vitae humanae *procellosam societatem altius ingressus sum*» (Aug. Conf. I, 8) – «**І я глибше увійшов у *бурхливе товариство людського життя*.**»

Серед епітетних словосполучень у «Сповіді» часто виступає лексема *via*, таким чином Августин характеризує земне життя:

«Et multi ante nos *vitam istam agentes praestruxerant aerumnosas vias*» (Aug. Conf. I, 9) – «**І численні перед нами, живучи таким життям, підготували для нас *важкі дороги*.**»

«*Aerumnosas vias*, per quas transire cogebamur multiplicato labore et dolore filiis Adam» (Aug. Conf. I, 9) – «**Тернистий шлях, яким ми мусили йти, примножуючи труднощі й страждання для *Адамових синів*.**»

«Et adquiesco in reprehensione *malarum viarum mearum*» (Aug. Conf. I, 13) – «**І відпочиваю в осудженні *поганих (негідних) моїх шляхів*.**»

Епітети з негативною оцінкою автор уживає для позначення того, що перечить християнству, добру, Божим Законам:

«Nonne ego in Te legi et *tonantem Iovem et adulterantem?*» (Aug. Conf. I, 16) – «**Хіба ж я у Тебе не читав про *Зевса, громовержця та перелюбника?*»**

Абстрактні поняття, що вживаються в тексті «Сповіді» з епітетами, що містять компонент оцінки, часто стосуються емоційних станів і засобів вираження почуттів і волі людини:

«Inimicum suum odio *inmanissimo insectans*» (Aug. Conf. I, 18) – «**Нападаючи у *найлютішому гніві* на свого ворога.**»

«Et *saevus* terroribus ac poenis, ut nossem, instabatur mihi» (Aug. Conf. I, 14) – «**І мені**

загрожували *суворими та страшними карами, щоб я вчився*».

«Hinc satis elucet maiorem habere vim ad discenda ista *liberam* curiositatem quam *meticulosam* necessitate» (Aug. Conf. I, 14) – «Із цього достатньо ясно, що кращою спонукою до навчання є *вільна цікавість, ніж боязлива необхідність*».

Для епітетів часом характерна метафоризація. Головною окрасою для таких епітетів, як зазначив Квінтіліан [1, с. 237], служить переносне значення:

«Valentibus legibus Tuis miscere *salubres* amaritudines revocantes ad Te a iucunditate pestifera, qua recessimus a Te» (Aug. Conf. I, 14) – «Твоїми *цілющими* законами умієш змішувати *цілющу* гірчицю, щоб покликати нас до Себе від згубної приємності, яка відвернула нас від Тебе».

Такого типу словосполучення можуть одночасно бути оксюморонами:

«O nimis *inimica* amicitia – seductio mentis investigabilis» (Aug. Conf. II, 9) – «О *вельми неприязна* приязне, *неосяжна* звабносте розуму».

Як зазначає І. Бабій, художньо-образні означення в складі дескриптивних номінацій посилюють їх виражально-експресивний потенціал, фіксують певну ознаку референта дескрипції шляхом формулювання її за допомогою нестандартної, незвичної лексики, дозволяють передавати ту чи іншу оцінку об'єкта й сприяють тропеїзації і, як наслідок, естетизації контексту [4, с. 8].

Метафора. Характерним для художньої мови є розширення семантики лексем, виявом чого служить поява в мові більшої кількості семем із метафоричним значенням. Метафора – це найпродуктивніший креативний засіб збагачення мови, семістична закономірність, що виявляється у використанні знаків однієї концептуальної сфери на позначення іншої, схожої на неї в якомусь відношенні [11, с. 326–327]. Вона є універсальним механізмом, у ній укладені не тільки образне уявлення й інформація про оцінку, але й вираз деякого почуття-ставлення, усвідомленої емоції, наприклад, презирства, зневаги, або навпаки, поваги, захоплення і т. п., а також стилістичне забарвлення.

Основи теорії метафори були закладені ще в античну епоху Аристотелем, Квінтіліаном, Цицероном, Деметрієм та ін. У сучасній вітчизняній лінгвістиці є велика кількість робіт, містять аналіз метафоричного значення слова, авторами яких є Н. Арутюнова [3], О. Вольф [7], В. Телія [13].

Метафоричне словотворення відбувається на базі загальноновживаної лексики, загальномовних асоціацій. Для метафоричних словосполучень характерна логічно несумісна синтаксична сполучуваність слів. Розрізненням метафоричних і неметафоричних словосполучень є звичність/незвичність семантичного зв'язку між словами. Цікавим є погляд В. Виноградова [6, с. 3–29] на метафору як на «нову семантичну функцію». У вільному синтаксичному словосполученні обидва слова мають первинне лексичне значення. У метафоричних словосполученнях відбувається «семантична переструктуризація», у результаті якої слова набувають якісно нових синтагматичних і функціональних характеристик і зазнають певних семантичних змін. Важливим у з'ясуванні природи метафори є врахування контекстуального оточення метафоричного словосполучення, а також різноманітних позамовних ситуацій, які репрезентують певну суму знань про світ, що їх має автор, який творить. Можливі різні форми граматичного вираження метафори. Найчастіше вона виражається дієсловом і його формами або ж прикметником (метафоричний епітет). Метафорична система мовних засобів є багатогранним явищем, яке органічно влітається в індивідуально-художнє мислення письменника, розкриваючи особливості світосприйняття й творчу індивідуальність митця.

В. Корольков виділив 4 семантичні типи метафор за видами асоціативної подібності наділення ознак: 1) «неживому – живе»; 2) «неживому – неживе»; 3) «живому – живе»; 4) «живому – неживе» [10, с. 795]. Спираючись на цю класифікацію, у досліджуваних книгах «Сповіді» ми виявили метафори типу «неживому – живе». Така метафоризація у св. Августина є дуже цікавою та незвичною, оскільки позначає сферу християнських цінностей, людських чеснот або ж навпаки, протилежні їм поняття. Серед тематичних груп метафоричних словосполучень для нашого дослідження ми виділили такі групи: 1) метафори для вираження негативної оцінки; 2) метафори для вираження позитивної оцінки.

Розглянемо першу групу метафоричних висловлювань:

«Et nunc erues de hoc inmanissimo profundo quaerentem Te animam et sitientem delectationes Tuas» (Aug. Conf. I, 18) – «І *тепер* *виринаєш* із цієї *найглибшої безодні* душу, *спраглу* *розкошів* Твоїх, *яка шукає* Тебе».

Під словами «*спрагла* душа» автор має на увазі цілісну людину. Можна припускати, що

йдеться про душу юного Августина, який тоді ще не знав, що насправді його пустоту може заповнити лише Господь, а не розпушта чи ігри.

«Deus solus magnus, lege infatigabili spargens poenales caecitates supra illicitas cupiditates» (Aug. Conf. I, 18) – *«Боже Єдиний, Великий, що невтомним правом сієш караючу сліпоту над недозволеними пристрастями».*

«Non curavit hoc, quia metus erat, ne impediretur spes mea compede uxoria» (Aug. Conf. II, 3) – *«Вона через страх не потурбувалася про те, щоб подружні пута не закутували надію, яку покладали на мене».*

Щодо граматичного вираження метафор у досліджуваних книгах «Сповіді», варто зауважити, що переважають дієслівні метафори. У цьому зв'язку слушно пригадати вислів Аристотеля, який говорив, що найкраща метафора – так звана «метафора дії», коли неживі предмети сприймаються як живі [2, с. 668].

Переходячи до метафор із позитивною оцінкою, які належать до другої групи, відзначимо, що їхня оцінна функція полягає в тому, що вони є прекрасним засобом впливу на читача. Образ, нова метафора в тексті самі по собі вже викликають емоційно-оцінну реакцію. Розвиток значень примножує різноманітність найменувань для одних і тих самих реалій, денотатів, понять, сприяє поглибленню їх характеристики, підсилює експресію, вносить нові оцінні моменти:

«Et circumvolabat super me fidelis a longe misericordia Tua» (Aug. Conf. III, 3) – *«І кружляє наді мною здалека вірне милосердя Твоє».*

«Quod tamen Christiana et vera pietas consequenter repellit et damnat» (Aug. Conf. IV, 3) – *«Які, однак, християнська і справжня побожність послідовно відштовхує й осуджує».*

«Non vacant tempora, nec otiose volvuntur per sensus nostros: faciunt in animo mira opera» (Aug. Conf. IV, 8) – *«Години не проходять намарно по наших почуттях: вони творять у нашій душі дивні речі».*

Висновки з проведеного дослідження. Художньо-естетична цінність «Сповіді» Аврелія Августина твориться завдяки художнім засобам, які відзначаються творчою оригінальністю, глибоким змістом; але насамперед Аврелію Августину вдалося передати

негативну чи позитивну оцінку, що закладена у висловлюванні. У цій роботі ми дослідили епітети, що становлять собою найбільшу групу художніх засобів; розглянули й описали два погляди на їхнє розуміння з компонентом оцінки: широкий і вузький; виділили 4 семантичні типи метафор за видами асоціативної подібності наділення ознак і виявили утворення метафор за асоціативною подібністю «неживому – живе». Відзначимо, що використання стилістичних фігур дозволило автору глибше розкрити зміст, виразити оцінку та посилити емоційність висловлюваного.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Античные теории языка и стиля (антология текстов) / под. общ. ред. О. Фрейденберг. СПб.: АЛЕТЕЙЯ, 1996. 349 с.
2. Аристотель. Поэтика. Сочинения: В 4-х т. М., 1983. Т. 4. С. 45–680.
3. Арутюнова Н. Типы языковых значений. Оценка. Событие. Факт. М.: Наука, 1988. 339 с.
4. Бабій І. Семантика, структура і стилістичні функції назв кольорів у сучасній українській мові (на матеріалі малої прози В. Стефаніка, М. Коцюбинського, М. Хвильового): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». К., 1997. 21 с.
5. Братусь М. Структура, семантика і стилістичні функції епітетів в художній прозі Івана Багряного: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». К., 2002. 16 с.
6. Виноградов В. Русский язык. М.: Высшая школа, 1972. 784 с.
7. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури: підручник. К.: Либідь, 2006. 488 с.
8. Капанова А. Особенности синестетического использования имен прилагательных во французском языке. Сб. научных трудов МГПИИЯ им. М. Тореза. Вып. 194. Москва, 1982. С. 44–62.
9. Кислицина Н. Прикметники зі значенням загальної позитивної оцінки як фрагмент мовної картини світу (на матеріалі російської, української та англійської мов): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». К., 2002. 20 с.
10. Корольков В. Метафора. Краткая литературная энциклопедия. М., 1967. Т. 4. С. 794–797.
11. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля. К., 2006. 716 с.
12. Сологуб Н. Мовний світ Олеся Гончара. К.: Наукова думка, 1991. 139 с.
13. Телия В. Семантика экспрессивности. Семантические категории языка и методы их изучения: Тез. докл. Уфа: Наука, 1985. Ч. 1. С. 120–131.
14. Библик С., Ермоленко С., Пустовіт Л. Словник епітетів української мови. К.: Довіра, 1998. 431 с.